

Сергій СОЛОТКИЙ

/ заступник завідувача відділу юридичного супроводження розгляду конституційних скарг
Управління опрацювання конституційних скарг
Конституційного Суду України

РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ: МІСЦЕ І РОЛЬ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

ABSTRACT

In this article analyzed place and role jugements European court of human rights in law system of Ukraine. Integration process of Ukraine in European Community construe to perception and understanding rule of Convention on human rights and implementation this rules in national law system. Important is a jugements of European court of human rights, which revealed rules of Convention. So actually problem is a use this jugements in Ukraine as a source of law. The views expressed Convention's rule must be implementations in a law system of Ukraine.

Key words: *European court of human rights, European Community, law system of Ukraine, law system of Ukraine.*

АНОТАЦІЯ

У статті аналізується місце та роль суддів Європейського суду з прав людини в системі права України. Інтеграційний процес України в Європейському Співтоваристві зводиться до сприйняття та розуміння норм Конвенції про права людини та здійснення цих правил у системі національного законодавства. Важливим є знання практики Європейського суду з прав людини, які тлумачать норми Конвенції. Отже, насправді проблема полягає в тому, щоб використовувати ці здобутки в Україні як джерело права. Погляди, виражені конвенційним правилом, мають бути реалізаціями в законодавчій системі України.

Ключові слова: *Європейський суд з прав людини, Європейське Співтовариство, законодавча система України, система права України.*

Ратифікація Верховною Радою України Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 1950) (далі — Конвенція), яка відбулася у вересні 1997 року, зумовлює пошуки оптимальних моделей побудови правової системи таким чином, щоб забезпечити реальне, а не ілюзорне гарантування державою прав і свобод людини, про які йдеться у Конвенції.

Не можна не зазначити численні законодавчі зміни, спрямовані на імплементацію норм Конвенції у національне законодавство України. Так звана «мала судова реформа» 2001 року, коли саме судам було передано повноваження вирішувати питання про запобіжний захід та інші тимчасові обмеження прав і свобод людини, прийняття нового Кримінального кодексу України того ж року, прийняття законів, якими визначається судоустрій України та статус суддів, врешті-решт, прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України — ось лише частково позначений перелік тих законодавчих змін, метою яких було впровадження конвенційних норм у національне законодавство.

Утім, кількість програних Україною справ у Європейському суді з прав людини (далі — Суд) та лідерські позиції у рейтингу звернень громадян до цієї міжнародної судової установи переконливіше за все свідчать, що попри майже 20 років, як Україна приєдналася до Конвенції, реальне дотримання її положень — далеко від досконалості [1].

Усе ще актуальною залишається проблема справедливого і незалежного суду, нікуди не поділися проблеми, пов'язані з розглядом справ протягом розумних строків, відкритим залишається й питання виконання рішень Суду не тільки у частині стягнень з держави певних сум компенсацій, а передусім у частині усунення факторів, за наявності яких Суд констатує порушення Україною тих чи інших конвенційних положень.

Наведені проблеми особливо загострюються на фоні політичної нестабільності у державі, змістом якої є політичні протистояння між певними представниками владних кіл, замість узгодженої співпраці; подекуди ці протистояння мають наслідком зміну політичної влади.

Останні події у січні-лютому 2014 року, подальша анексія частини території України Російською Федерацією та бойові дії на сході України, корупційні скандали за участю представників найвищих ешелонів державної влади є свідченням

глибинної, системної кризи практично усіх державних та соціальних інституцій, функції яких полягають у додержанні певного балансу у реалізації державної політики, зокрема й у галузі дотримання прав і свобод людини.

Наслідком цього є розбалансованість законодавства, подекуди його внутрішня суперечливість, нагромадження правових норм, створення нових державних органів замість ефективного реформування існуючих.

На жаль, причиною наведеного вище можна вважати правовий нігілізм, який не тільки проник в усі верстви суспільства, але й набув ознак системного явища — коли закони приймаються без їх попереднього обговорення та узгодження із представниками тих галузей, у яких ці закони покликані регулювати відповідні суспільні відносини; сумнівною продовжує залишатися якість деяких законодавчих актів, і особливо прикро, коли це констатує у своїх рішеннях Європейський суд з прав людини.

Останній випадок привертає найбільшу увагу у світлі теми статті.

Питання, пов'язані з виконанням рішень ЄСПЛ, носять системний характер, що і було констатовано пілотним рішенням ЄСПЛ у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України».

Водночас ті законодавчі норми, якими регулюються питання виконання рішень Європейського суду з прав людини, можна розглядати принаймні у двох аспектах — фінансовому і суто змістовному.

Якщо звернутися до норм Закону України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі — Закон № 3477-IV) — то видно, що Закон охоплює саме ці аспекти.

Не торкаючись суто фінансових аспектів виконання рішень Суду, зазначимо, що найбільшою проблемою виконання цих рішень є саме їх змістовне виконання. Апелюючи до того ж Закону № 3477-IV, звернемо увагу на зміст статті 13 цього Закону, якою визначено заходи загального характеру у зв'язку з виконанням рішень Суду.

Так, відповідно до частини першої статті 13 Закону заходи загального характеру вживаються з метою забезпечення дотримання державою положень Конвенції, порушення яких встановлене Рішенням, забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого

Судом порушення, а також усунення підстави для надходження до Суду заяв проти України, спричинених проблемою, що вже була предметом розгляду в Суді.

Таке визначення заходів загального характеру, дане в Законі, спонукає більш предметно його проаналізувати.

По-перше — відповідні заходи мають єдину і, з огляду на види заходів, зазначені у частині другій цієї статті, комплексну мету — усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого Судом порушення; другим моментом є задекларована державою превентивна функція відповідних заходів, оскільки йдеться також про усунення підстави для надходження до Суду повторних заяв з однієї і тієї ж проблеми, що вже була предметом перегляду Судом.

Ще одним важливим моментом даного визначення є те, що відповідні заходи мають субсидіарний характер. Ще раз зауважимо, що це обумовлено тим, що стороною міжнародних зобов'язань за Конвенцією є держава як суб'єкт міжнародного права, а не певна державна інституція чи одна з гілок державної влади. Конкретні види заходів загального характеру, зазначені у частині другій статті 13 Закону № 3477-IV, спрямовані на усунення вказаної у рішенні Суду системної проблеми та її першопричини, є такими:

а) внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування;

б) внесення змін до адміністративної практики;

в) забезпечення юридичної експертизи законопроектів;

г) забезпечення професійної підготовки з питань вивчення Конвенції та практики Суду прокурорів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, працівників імміграційних служб, інших категорій працівників, професійна діяльність яких пов'язана із правозастосуванням, а також з утриманням людей в умовах позбавлення волі;

д) інші заходи, які визначаються — за умови нагляду з боку Комітету міністрів Ради Європи — державою-відповідачем відповідно до Рішення з метою забезпечення усунення недоліків системного характеру, припинення спричинених цими недоліками порушень Конвенції та забезпечення максимального відшкодування наслідків цих порушень.

З урахуванням наведеного, не можна позитивно не відмітити послідовної позиції держави у питаннях прагнення до виконання рішень Європейського суду з прав людини, задекларованої у вищенаведеної нормі Закону.

Водночас зауваження викликають інші норми цього Закону, якими передбачено окремі юридичні інструменти, використання яких очевидно зумовлено головною метою Закону. Йдеться про норми статей 17 і 18 Закону № 3477-IV.

Так, статтею 17 Закону передбачено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права. І от саме ця норма Закону викликає ряд концептуальних запитань.

Не заперечуючи можливість застосування безпосередньо норм Конвенції (оскільки відповідно до статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства), виникає все ж таки питання — чим може бути зумовлено застосування судом саме норми Конвенції — особливо, коли мова йде про кримінальне судочинство? Відповідь на це питання певною мірою містять норми статті 9 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК). Так, відповідно до частини четвертої статті 9 КПК у разі, якщо норми цього Кодексу (КПК) суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору України. Таке формулювання лише певною мірою відповідає на поставлене питання. Згідно із частиною п'ятою статті 9 КПК у випадках, коли положення цього Кодексу не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені частиною першою статті 7 цього Кодексу.

Тобто суд може послатися безпосередньо на норму Конвенції у тому разі, коли норма КПК суперечить положенням Конвенції. Ця теза принаймні випливає з аналізу відповідних положень статті 9 КПК. А у випадках, коли КПК не регулює чи неоднозначно регулює відповідні питання — суд, за логікою законодавця, повинен керуватися загальними засадами кримінального провадження, визначеними у статті 7 КПК.

Однак зазначена проблема є концептуальною і охоплює ряд моментів.

Ми знову повинні звернутися до заходів загального характеру, першочерговим з яких має бути внесення відповідних змін до законодавства. І саме це є виправданим з точки зору принципу правової визначеності. Суд, застосовуючи норму закону, робить це у відповідному правовому полі (або принаймні так має відбуватися). Саме наявність у національному законодавстві відповідного процесуального інструментарію є однією із важливих ознак законодавства як чітко визначеного, за якого особа в змозі передбачити відповідну процесуальну поведінку державних органів.

У цьому контексті залишається актуальною інтерпретація принципу правової визначеності Європейським судом з прав людини.

У науковій літературі дане питання неодноразово було предметом відповідних досліджень. Ті чи інші аспекти принципу правової визначеності досліджували М. Козюбра, П. Рабінович, С. Головатий, Л. Богачова тощо [2, 3]. Віддаючи належне вчепним, немає потреби ще раз повертатися до аналізу тих компонентів, які у системному взаємозв'язку становлять зміст принципу правової визначеності. Водночас в контексті теми статті варто звернути увагу на зміст ряду компонентів принципу правової визначеності з позицій їхнього співвідношення з тією нормативно-правовою базою, яка декларує рішення Суду як джерело права.

Необхідність такого дослідження зумовлена як практичною потребою (адже суди тією чи іншою мірою звертаються до правових позицій Суду під час розв'язання судових справ), так і ширшою необхідністю врахування правових позицій Суду у законотворчій діяльності.

Досліджуючи наукову літературу, можна констатувати, що основні компоненти принципу правової визначеності, що характеризують його як такий, вже вироблені та впроваджені у життя практикою, насамперед Європейського суду.

Поза розумним сумнівом перебуває той факт, що одним із ключових компонентів принципу правової визначеності є чіткість, точність (зрозумілість) національного законодавства.

У рішенні у справі «Биков проти Російської Федерації» Суд нагадав, що словосполучення «передбачено законом» торкається питань якості закону, вимагаючи від нього (закону) відповідності принципу верховенства права (п. 76).

Тож виникає потреба детальніше розглянути питання — чи є норми статей 17, 18 Закону

№ 3477-IV необхідними та достатніми з позицій як мети, задекларованої Законом, так і з позицій названого компоненту принципу правової визначеності.

Отже, відповідно до статті 17 Закону № 3477-IV суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права.

Дослідник Д. С. Дударев висловив точку зору, згідно з якою судовий прецедент не займає головного місця у Законі (Закон № 3477-IV). Джерелом права визнано саму Конвенцію, та лише у випадках мовних розбіжностей і необхідності тлумачення окремих положень використовується прецедентна практика Євросуду [4]. Ми частково поділяємо цю точку зору, з огляду на положення статті 18 Закону, якою визначено порядок посилання на Конвенцію та практику Суду.

Особливу увагу привертають до себе частини друга — п'ята статті 18 Закону № 3477-IV.

Так, відповідно до частини другої статті 18 Закону з метою посилання на Рішення та ухвали Суду та на ухвали Комісії суди використовують переклади текстів рішень Суду та ухвал Комісії (далі — переклад), надруковані у виданні, передбаченому в статті 6 цього Закону.

Частина третя цієї ж статті передбачає, що у разі відсутності перекладу Рішення та ухвали Суду, чи ухвали Комісії суд користується оригінальним текстом.

Приписи частини четвертої статті 18 Закону передбачають, що у разі виявлення мовної розбіжності між перекладом та оригінальним текстом суд користується оригінальним текстом.

І, нарешті, згідно із частиною п'ятою статті 18 Закону у разі виявлення мовної розбіжності між оригінальними текстами та/або в разі потреби мовного тлумачення оригінального тексту використовується відповідна практика Суду.

Отже, з наведених положень Закону не йдеться про те, що джерелом права є лише Конвенція. Така теза була б справедливою у тому випадку, коли б у статті 17 Закону № 3477-IV було зазначено про те, що суди використовують Конвенцію як джерело права, з урахуванням практики Суду (як варіант — відповідної практики Суду). Водночас ми повністю погоджуємося з автором у тому, що практика Суду є джерелом тлумачення Конвенції [4, с. 350]. Інакше кажучи, і це неодноразово підкреслював у своїх рішеннях Суд, Конвенція сформульована абстрактно, що власне і є запорукою актуаль-

ності її норм незалежно від постійно мінливого життя. І саме тому її тлумачення є прерогативою Європейського суду з прав людини, який робить це, досліджуючи — чи є заходи, вжиті країною-учасницею Конвенції, ефективними з точки зору досягнення результату, передбаченого Конвенцією.

Між тим, норми статті 17 і 18 Закону № 3477-IV розрізняють відповідні джерела права, якщо тлумачити ці норми буквально. Тут йдеться і про Конвенцію, і про рішення та ухвали Суду, а також про ухвали Комісії. І все це, виходячи з норм Закону, має використовуватися як джерела права.

Наведені законодавчі положення у контексті дослідження зумовлюють ряд питань.

Перше — співвідношення положень статті 17 Закону № 3477-IV із нормою статті 92 Конституції України. Адже саме цими конституційними положеннями визначено, що визначається чи встановлюється саме законами України. Те, що Конституція України не містить термінопоняття «джерело (джерела) права», на нашу думку, не слід розцінювати як можливість передбачення такого джерела права, як практика Суду. До речі, другим важливим є питання про правильність визначення джерелом права не конкретне судові рішення (судові рішення), а практику. Термін «практика» у даному контексті означає певну сукупність рішень Суду. Тому одразу виникає декілька супутніх питань:

- які рішення Суду підлягають використанню — всі чи тільки ті, що постановлені проти України?
- який проміжок часу має охоплювати відповідна практика Суду?
- якщо застосовуються усі рішення Суду — то наскільки правомірним є посилання на ті з них, які не оприлюднені в офіційних друкованих виданнях України?

Ми не можемо дати відповідь на ці питання, спираючись на закон, через відсутність точних і зрозумілих критеріїв для надання відповіді на них.

Більше того, маємо констатувати законодавчу невизначеність (і певні колізії) у питаннях, пов'язаних з офіційним оприлюдненням нормативно-правових актів. Адже стаття 6 Закону № 3477-IV не дає відповіді на питання — які ж є видання, де публікуються рішення Суду? Детальний аналіз цієї статті дає підстави для висновку, що переклад та опублікування повних текстів рішень українською мовою держава забезпечує спеціалізованим у питаннях практики Суду юридичним виданням, що має поширення у професійному середовищі правників.

Таке законодавче визначення у питаннях оприлюднення рішень Суду як джерела права, на нашу думку, є небезспірним. Адже якщо рішення використовується саме як джерело права — то воно може стосуватися невизначеного кола осіб (а не тільки тих, на чю користь воно ухвалене). З урахуванням наведеного — чи можна вважати відповідну публікацію — навіть в найпоширенішому популярному юридичному виданні — доведенням нового джерела права до всіх суб'єктів права?

Не вносить ясності у це питання й Указ Президента України від 10 червня 1997 року (із наступними змінами) № 503/97 «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності». Цей нормативний документ взагалі не оперує такими джерелами права, як «практика Суду», «рішення Суду, ухвали Суду, ухвали Комісії». На цьому фоні питання достатності законодавчої бази у питаннях, що таке офіційне оприлюднення нормативних актів (і рішень Суду) — залишається відкритим, адже відсутній і відповідний закон України.

Положення ж статті 6 Закону № 3477-IV, на нашу думку, не є такими, що чітко й недвозначно визначають порядок оприлюднення рішень Суду (практики Суду), яка доводиться до відома всіх суб'єктів права (а не лише правників, які переймаються відповідними питаннями).

Тому, якщо погоджуватися з точкою зору В. Муравйова, який включає до змісту принципу правової визначеності, зокрема, нечинність акта, який не був належним чином опублікований [5, с. 60] — відповідь на питання про правомірність використання рішень Суду, надрукованих у будь-яких виданнях, крім тих, які (хоч і на рівні Указу Президента) є офіційними — буде негативною.

Однак заради справедливості — саме враховуючи позицію вченого — констатуємо правову невизначеність у питаннях офіційного оприлюднення нормативно-правових актів.

Коментуючи законодавчі положення щодо можливості користування оригінальним текстом рішення Суду, зазначимо, що окрім згаданої вище проблеми користування практикою Суду, виникає питання про спосіб такого використання. Адже, як видно із змісту статті 18 Закону № 3477-IV, передбачено такі випадки:

- 1) відсутність перекладу рішення Суду, ухвали суду та ухвали Комісії;
- 2) мовна розбіжність між перекладом та оригінальним текстом;

3) мовна розбіжність між оригінальними текстами рішень Суду (вони оприлюднюються двома офіційними мовами Європейського Союзу — англійською та французькою).

Повертаючись до компонентів принципу юридичної визначеності, зазначимо, що до одного з них відносять також право особи на використання зрозумілої мови в судовому процесі [6, с. 94]. Погоджуючись із цим, відмітимо, що національне процесуальне законодавство України також відтворює цей аспект у процесуальних кодексах, передбачаючи право особи користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною мовою або іншою мовою, якою він вільно володіє, та у разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави (пункт 18 частини третьої статті 42 КПК). Крім того, відповідно до положень статті 29 КПК кримінальне провадження здійснюється державною мовою. За таких обставин виникає питання про конкретні види способів, за допомогою яких суддя, розглядаючи справу, може користуватися оригіналом тексту рішення Суду. І, вітаючи знання суддів однієї або декількох офіційних мов Євросоюзу — все ж поставимо питання — чи є суддя особою, уповноваженою здійснювати відповідний переклад рішення Суду?

Знову ж таки — наведені питання ми порушимо в розрізі останнього наведеного компоненту принципу правової визначеності. Зауважимо, що ці питання набувають актуальність також у світлі співвідношень тих процесуальних норм, якими визначено мовні засади судочинства із нормами статті 18 Закону № 3477-IV.

Отже, ми підходимо до питання про те, чи є сама по собі законодавчо закріплена можливість посилатися на Конвенцію та практику Суду необхідною та достатньою умовою з точки зору завдань Закону № 3477-IV і заходів загального характеру, ним передбачених?

Відповідь на це питання має ґрунтуватися на аналізі рішень Європейського суду з прав людини. Якщо враховувати мету створення цієї міжнародної судової установи, визначену в статті 19 Конвенції, то видно, що Суд був створений для забезпечення виконання договірними сторонами узятих на себе зобов'язань за Конвенцією. Ще раз підкреслимо, що «договірною стороною» у розумінні Конвенції є держава як суб'єкт міжнародного права, а не її окрема інституція. Відповідно, Суд, констатуючи порушення, робить це в площині субси-

діарності відповідальності держави за ефективність виконання зобов'язань за Конвенцією. Така позиція Суду була висловлена ним у рішенні у справі «Колоцца проти Італії», де Суд зазначив, що держави-учасники користуються широким розсудом у тому, що стосується вибору заходів, спрямованих на забезпечення відповідності їх правових систем вимогам ст. 6 Конвенції.

Утім, було б доцільним зазначити й те, що дана позиція Суду також конкретизована (розвинена) у подальшій практиці Суду.

Особливу увагу привертають до себе ті рішення Суду, у яких було висловлено позицію, яка розкриває зміст основних положень Конвенції, зокрема статті шостої. Ми не випадково звернулися саме до цих конвенційних положень, оскільки головним завданням є дати відповідь на питання — чи є посилення на практику Суду як джерело права необхідним та достатнім з точки зору ефективності виконання Україною зобов'язань за Конвенцією та чи можна вважати існуюче для цього підґрунтя, закладене у Законі № 3477-IV, таким, що співвідноситься із конвенційними положеннями про право на справедливий суд, встановлений законом.

Послідовно обстоюючи позицію, відповідно до якої суд може діяти лише у чітко визначених рамках (межах) діяльності зі здійснення правосуддя, відмітимо, що такі рамки можуть бути визначені лише законом. Тут слід зазначити, що правозастосування як діяльність має (принаймні повинна мати) дві сторони — об'єктивну й суб'єктивну. Не торкаючись поза розумним сумнівом визначеності у питаннях об'єктивної компоненти правозастосування, звернемо увагу на момент суб'єктивний. Не піддаючи сумніву те, що дискреція (розсуд) завжди має місце при правозастосуванні, особливого значення набуває визначення рамок, у яких вона реалізується. Саме встановлення відповідних орієнтирів для здійснення дискреції утворює гарантію мінімізації компоненти свавілля і навпаки, законодавча невизначеність меж суб'єктивного розсуду збільшує ризики свавілля.

Ця теза співвідноситься із правовою позицією Суду, який в контексті різних видів судових справ неодноразово давав тлумачення терміну «суд, встановлений законом», уживаному у статті 6 Конвенції.

Прикладом такого тлумачення є рішення у справі «Сокурєнко і Стригун проти України», де

Суд вказав, зокрема, що відповідно до прецедентної практики Суду термін «встановленим законом» у статті 6 Конвенції спрямований на гарантування того, «що судова гілка влади у демократичному суспільстві не залежить від органів виконавчої влади, але керується законом, що приймається парламентом» (див. рішення у справі «Занд проти Австрії» (*Zand v. Austria*)). Конкретизуючи це положення, Суд наголосив на тому, що, як було раніше визначено, фраза «встановленого законом» поширюється не лише на правову основу самого існування «суду», але й дотримання таким судом певних норм, які регулюють його діяльність. У рішенні у справі «Занд проти Австрії», що згадувалось раніше, Комісія висловила думку, що термін «судом, встановленим законом» у пункті 1 статті 6 передбачає «усю організаційну структуру судів, включено з (...) питаннями, що належать до юрисдикції певних категорій судів (...)» (пункти 23 і 24 рішення «Сокурєнко і Стригун проти України»).

Водночас у рішенні у справі «Биков проти Російської Федерації» Суд зазначив, що надання органам виконавчої влади або суду дискреції, яка знаходить свій прояв у необмежених повноваженнях, суперечило б принципу верховенства права. Отже, закон повинен з достатньою чіткістю передбачати обсяг такої дискреції, яка передається компетентним органам, та спосіб її використання, з метою забезпечити особі адекватний захист від свавільного втручання (Постанова Суду у справі «Ювіг проти Франції» (*Huvig v. France*) від 24 квітня 1990 року, Series A, N 176-B, §§ 29 и 32; Ухвала Великої Палати Суду у справі «Аманн проти Швейцарії» (*Amann v. Switzerland*), скарга N 27798/95, § 56, ECHR 2000-II; і ухвала Суду у справі «Валенсуєла Контрєрас проти Іспанії» (*Valenzuela Contreras v. Spain*) від 30 липня 1998 року, § 46, Reports of Judgments and Decisions 1998-V).

Наведені правові позиції Суду, висловлені у різних справах, на нашу думку, слід розглядати у системному взаємозв'язку. Безумовно, ці позиції висловлювалися в контексті різних видів відповідних фактичних обставин. Однак для цілей тлумачення конвенційних положень важливе значення відіграє саме системне поєднання відповідних правових позицій Суду. Насправді, неможливо брати до уваги позицію Суду у справі «Сокурєнко і Стригун проти України» у питаннях достатності правової бази для вирішення тих чи інших судових справ, одночасно ігноруючи ті позиції Суду, яки-

ми наголошено на необхідності встановлення чітких рамок здійснення судом дискреційних повноважень.

Водночас наведені справи проти України та проти Російської Федерації наочно демонструють те, що сама по собі законодавчо закріплена можливість посилатися на рішення Суду не знімає з законодавця обов'язку моніторингу законодавства та внесення у нього відповідних змін та не є достатньою гарантією мінімізації (або принаймні зниження) кількості заяв, поданих проти України до Суду.

Ще одним прикладом, який переконливо свідчить про правильність наведеної тези, є справа «Чанєв проти України», яка привертає до себе увагу тим, що порушення Конвенції, що констатував Суд, відбулося у період дії нового Кримінального процесуального кодексу України (і Закону № 3477-IV — розрядка наша — С. С.).

У даній справі Європейський суд констатував порушення статті 5 Конвенції, яке відповідно до практики Суду у справах щодо України можна вважати системним. Так, у справі «Харченко проти України» Суд зазначив, що постійно констатує «порушення підпункту «с» пункту 1 статті 5 Конвенції щодо періодів, протягом яких тримання під вартою здійснювалося без відповідного судового рішення, особливо протягом періоду після закінчення слідства та до початку судового розгляду». Вважалось, що проблема походить із прогалини в законодавстві, і державі відповідачу було запропоновано вжити невідкладних заходів для приведення її законодавства та практики у відповідність з висновками Суду щодо статті 5 Конвенції. Як показала ця справа, нове законодавство містить аналогічний недолік, і стосовно нового КПК було виявлено таке ж порушення.

З огляду на вищенаведене, Європейський суд дійшов висновку, що найбільш доцільним способом вирішення зазначеного порушення є невідкладне внесення змін до відповідного законодавства з метою забезпечення відповідності національного кримінального процесу вимогам статті 5 Конвенції.

Наведені правові позиції Суду переконливо свідчать про те, що ефективність заходів, що вживаються державою-учасницею Конвенції, вимірюється, передусім повнотою чіткістю та недвозначністю відповідного національного законодавства. Тобто ще раз підкреслимо, що ефективність вико-

нання зобов'язань за Конвенцією полягає в ступені імплементації конвенційних положень (безумовно, з урахуванням практики Суду) у національне законодавство. І, відповідно, сама по собі законодавча можливість посилається на Конвенцію, навіть з урахуванням практики Суду — не є достатньою передумовою для зменшення ризику невиконання зобов'язань за цим міжнародним договором.

Варто звернутися до рішення Суду у справі «Єфіменко проти України» від 18 липня 2006 року. Адже Суд у цьому рішенні зазначив, що відповідно до українського законодавства Конвенція є частиною національного законодавства, тому що як фізичні, так і юридичні особи можуть застосовувати положення Конвенції в рамках національного судового провадження. Проте, на думку Суду, лише сама можливість подати скаргу на підставі Конвенції є недостатньою, щоб дійти висновку про ефективність певного національного засобу юридичного захисту. Відповідні органи національної влади в подібних ситуаціях повинні мати повноваження здійснити заходи, які можуть попередити чи компенсувати подібне порушення (див., *mutatis mutandis*, «Глова та Брегін проти України», заяви NN 4292/04 та 4347/04, пп. 13–14, 28 лютого 2006 року) (пункт 48 рішення).

Звернемо увагу й наступне. Вже йшлося про те, яку саме практику Суду слід використовувати як джерело права у розумінні статті 17 Закону № 3477-IV і який часовий проміжок вона повинна охоплювати. У цьому контексті варто звернути увагу й на те, що рішення, що їх ухвалює Європейський суд, не завжди містять одноставно схвалену правову позицію. Безумовно, рішення ухвалені більшістю голосів і є офіційним судовим документом, який сам по собі зобов'язує державу учасницю Конвенції враховувати відповідну правову позицію, що міститься у рішенні. Водночас у практиці Суду були випадки, коли рішення ухвалювалося не переважною більшістю голосів суддів. Наприклад, рішення у справі «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» [7]. Суд ухвалив одинадцятьма голосами проти дев'яти, що мало місце порушення статті 10 Конвенції. Подібні випадки, ко-

ли судді висловлюють відповідну окрему думку, у якій формулюють іншу позицію, ніж та, яка міститься у рішенні, свідчать про особливу складність тих питань, які стали предметом розгляду Судом і відсутність одноставної позиції чи принаймні, позиції переконливої більшості у вирішенні таких питань. Тут також слід нагадати про те, що справи, які потрапляють на розгляд Суду, стосуються країн з різними правовими системами та історичними умовами їх становлення, як-от вищезгадана справа. Безумовно, сама по собі правова позиція, висловлена Судом у цій справі, може бути використана при вирішенні іншої аналогічної справи, однак зробимо застереження про те, що використання практики Суду має відбуватися дуже обережно та із співставленням тих обставин, за яких було констатовано порушення Конвенції та наявних у правовій системі держави-учасника Конвенції відповідних правових засобів вирішення відповідної ситуації із тими засобами, які існують у правовій системі України. В усякому разі, ризик порушення Конвенції зменшується, якщо правозастосування відбувається в чітко визначених межах як предметно (наявність правового регулювання суспільних відносин), так і процедурно, коли існує передбачена законом процедура такого правозастосування, яка за своїм змістом також є передбачуваною.

Питання про роль рішень Європейського суду з прав людини у вітчизняній правовій системі продовжує залишатися одним із найактуальніших. Перспективний погляд на проблему, з урахуванням відповідного наведеного (хоч і фрагментарно) досвіду дає підстави констатувати, що рішення Європейського суду з прав людини мають слугувати одним з орієнтирів для удосконалення передусім законодавчого поля. Безумовно, не можна відкидати можливість їх використання при здійсненні правосуддя, однак справжня імплементація конвенційних норм у національне законодавство полягає у здійсненні моніторингу, вивченні практики Європейського суду з прав людини при підготовці нових проектів нормативно-правових актів, що і є однією з ключових умов здійснення реформаторського процесу в державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. *Євросуд розгляне 14 тисяч позовів проти України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/02/29/7100661/>*
2. *Л. Л. Богачова. Принцип правової визначеності в європейському і національному праві (змістовна характеристика). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/6063/1/Bogachova.pdf>*
3. *Козюбра М. І. Верховенство права і Україна // Право України. — № 1–2. — 2012.*
4. *Дударев Д. С. Деякі проблемні питання впровадження судового прецеденту Європейського суду з прав людини в Україні // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». — Том 23 (62). — № 1. — 2010.*
5. *Право Європейського Союзу : підручник / за ред. В. І. Муравйова. — Київ : Юрінком Інтер, 2011.*
6. *Алан Татам. Право Європейського союзу / за редакцією В. І. Муравйова ; [переклад В. Муравйова]. — К. : Абрис, 1998.*
7. *Європейський Суд по правам человека. Избранные решения // В двух томах. — Изд. Норма. Институт европейского права МГИМО(У) МИД РФ. COLPI. Совет Европы. INTERRIGHTS. — Москва, 2000. — С. 198–213.*